

Paul Mattick

Återblick över Rosa Luxemburg

1978

[Publicerat ffg. i tidskriften *Root and Branch* nr 6, 1978. Denna version har utgått från den på webbplatsen Marxist Internet Archive (se [länk](#)). En del ändringar av översättningen och noterna har dock gjorts]

Det är snart sextio år sedan de tyska socialdemokratiska ledarnas legoknektar mördade Karl Liebknecht och Rosa Luxemburg. Även om de nämns i samma andetag, då de båda symboliserar de radikala elementen i den tyska politiska revolutionen 1918, är det Rosa Luxemburgs namn som väger tyngst på grund av att hennes teoretiska arbete var av mer nyskapande kraft. Faktum är att det kan sägas att hon var den mest utmärkande personligheten i den internationella arbetarrörelsen efter Marx och Engels; och att hennes arbete inte har förlorat sin politiska relevans trots förändringarna som det kapitalistiska systemet och arbetarrörelsen har genomgått sedan hennes död.

I vilket fall var Rosa Luxemburg, som alla andra, ett barn av sin tid och hon kan bara förstås i kontexten av det skede i den socialdemokratiska rörelsen av vilken hon var en del. Där Marx kritik av det borgerliga samhället utvecklades i en period av snabb kapitalistisk utveckling, var Rosa Luxemburg aktiv i en tid av ökande instabilitet för kapitalismen, där de abstrakt formulerade motsättningarna i kapitalproduktionen uppenbarades i den imperialistiska konkurrensens konkreta form och i intensifierad klasskamp. Medan den faktiska proletära kritiken av den politiska ekonomin, enligt Marx, först och främst bestod i arbetarnas kamp för bättre arbetsvillkor och högre levnadsstandard, vilket skulle förbereda den framtida kampen för kapitalismens avskaffande, kunde denna ”slutgiltiga” kamp enligt Rosa Luxemburg inte längre förvisas till en avlägsen framtid utan var redan närvarande i den utökande klasskampen. Den dagliga kampen för sociala reformer var oskiljbart sammanhängande med den historiska nödvändigheten av en proletär revolution.

Utan att gå in i Rosa Luxemburgs biografi¹ bör det sägas att hon kom från en medelklassbakgrund och att hon gick in i den socialistiska rörelsen redan som ung. Som åtskilliga andra tvingades hon att lämna det ryska Polen och åkte till Schweiz för att studera. Hennes huvudintresse, som sig bör för en marxistiskt influerad socialist, var politisk ekonomi. Hennes tidiga arbeten i detta ämne är nu bara av historiskt intresse. Där fanns hennes inaugurerings-doktorsavhandling, *Polens industriella utveckling* (1898), vilken var för Polen, om än av mindre omfattande art, vad Lenins *Kapitalismens utveckling i Ryssland* var för Tsarryssland ett år senare. Och där fanns hennes folkliga föreläsningar vid den socialdemokratiska partiskolan, postumt publicerade av Paul Levi (1925) med titeln *Introduktion till Nationalekonomi*. I det senare arbetet, bör det noteras, deklarerade Rosa Luxemburg att den politiska ekonomins giltighet är specifik för kapitalismen, och kommer att upphöra att existera med detta system. I sin doktorsavhandling kom hon till slutsatsen att den polska ekonomins utveckling kommer att fortgå i förbindelse med den ryska, och kommer att sluta helt integrerad, och skulle därmed göra slut på den polska bourgeoisins nationalistiska aspirationer. Men denna utveckling skulle även förena det ryska och polska proletariatet och leda till det eventuella krossandet av den polsk-ryska kapitalismen. Den huvudsakliga motsättningen i den kapitalistiska produktionen sågs av henne som den mellan kapaciteten att producera och den begränsade kapaciteten att

¹ För biografisk information se John P. Nettl, ”Rosa Luxemburg”, 2 vol. (London: Oxford University Press, 1966).

konsumera inom de kapitalistiska produktionsrelationerna. Denna motsättning leder till återkommande kriser och den ökande misären för arbetarklassen och därmed, i det långa loppet, till social revolution.

Det var endast med sitt arbete om *Kapitalackumulationen* (1912) som Rosa Luxemburgs ekonomiska teorier blev kontroversiella. Även om hon påstod att denna bok växte fram ur problemen som uppstod i hennes lättillgängliga föreläsningar i nationalekonomi, nämligen hennes oförmåga att relatera den totala kapitalistiska reproduktionsprocessen till de antagna objektiva gränserna för kapitalproduktionen, framgår det klart från arbetet självt att det även var en reaktion på den försvagning av marxismen initierad av "revisionismen" som svepte över den socialistiska rörelsen runt sekelskiftet. Revisionismen opererade på två nivåer: den primitiva empiriska nivån personifierad av Eduard Bernstein,² som bara jämförde den faktiska kapitalistiska utvecklingen med den som härleddes från marxistiska teorier, och den mer sofistikerade teoretiska helomvändningen av akademisk marxism, som kulminerade med Tugan-Baranovskijs Marx-tolkning³ och hans olika lärjungar.

Endast den första volymen av *Kapitalet* publicerades under Marx' livstid, och den andra och tredje iordningställdes av Friedrich Engels från obearbetade papper som lämnats i hans försorg, även om de hade skrivits i första hand till publicerandet av den första volymen. Där den första volymen behandlar den kapitalistiska produktionsprocessen, befattar sig den andra med cirkulationsprocessen. Slutligen, den tredje volymen behandlar det kapitalistiska samhället som helhet i dess fenomenala form, bestämd av dess underliggande värderelationer. Eftersom reproduktionsprocessen nödvändigtvis kontrollerar produktionsprocessen tänkte sig Marx det användbart att visa detta med hjälp av några abstrakta reproduktionsdiagram i den andra volymen av *Kapitalet*. Diagrammen delar upp den totala sociala produktionen i två avdelningar: en som producerar produktionsmedel, den andra konsumtionsmedel. Transaktionerna mellan dessa två avdelningar föreställs vara sådana att de möjliggör reproduktion av det totala sociala kapitalet att fortgå antingen i samma eller i förstorad skala. Men vad som är en *förutsättning* för reproduktionsdiagrammen är nämligen en fördelning av den sociala arbetstiden som krävs för reproduktionsprocessen, som måste frambringas blint genom de många individuella kapitalens icke koordinerade aktiviteter, i deras tävlingsjakt på mervärde.

Reproduktionsdiagrammen skiljer inte på värde och priser; alltså, de behandlar värden som om de vore priser. De var tänkta att dra uppmärksamheten till behovet av en särskild proportionalitet mellan de olika produktionssfärerna, i det syftet uppfyller de sin *pedagogiska* funktion. De framställer inte den verkliga världen, utan är hjälpmedel i förståelsen av den. Begränsat till detta område spelar det ingen roll om det inbördes förhållandet mellan produktionen och utbytet kläs i värde- eller pristermer, eftersom prisformen av värdet, som tas upp i den tredje volymen av *Kapitalet*, refererar till den faktiska kapitalistiska produktionen och utbytesprocessen, det skenbara jämnviktsförhållandet i Marx' reproduktionsdiagram refererar inte till den verkliga kapitalistiska världen. Ändå fann Marx det nödvändigt att visa reproduktionsprocessen i dess fundamentala enkelhet, för att göra sig av med all dunkel inblandning och slänga bort de falska förvändningarna, vilka antar den vetenskapliga analysens skepnad, men som inte kan avlägsnas så länge som den sociala reproduktionsprocessen är direkt analyserad i sin konkreta och komplicerade form.⁴

² Eduard Bernstein, *Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie*, översatt till *Evolutionary Socialism* (1899; NY: Schocken, 1961). Svensk utgåva: [Socialismens förutsättningar och socialdemokratins uppgifter](#)

³ Mikhail I. Tugan-Baranovsky, *Die Theoretischen Grundlagen des Marxismus* (Marxismens teoretiska grundvalar) (Leipzig: Duncker und Humblot, 1905).

⁴ Karl Marx, *Kapitalet*, vol 2, "Kapitalets cirkulationsprocess" (1885; Chicago: Charles Kerr, 1926), s. 532.

I själva verket utesluter reproduktionsprocessen under kapitalistiska villkor all jämvikt, enligt Marx, och medför i stället ”eventuella kriser, eftersom en balans är oavsiktlig under dessa produktionsförhållanden...”⁵ Tugan-Baranovskij läser emellertid reproduktionsdiagrammen annorlunda på grund av dess på ytan överensstämmande med borgerlig jämviktsteori, den borgerliga pristeorins huvudsakliga verktyg. Han kom till slutsatsen att så länge som systemet utvecklas proportionerligt med hänsyn till reproduktionsbehoven, har det inga objektiva gränser. Kriser orsakas av disproportionaliteter som uppstår mellan de olika produktionsfärderna men de kan alltid överkommas genom en restaurering av denna proportionalitet vilken säkerställer kapitalackumuleringen. Detta var en irriterande idé, vad Rosa Luxemburg anbelangar, och detta ändå mer då hon inte kunde förneka jämviktimplikationerna i Marx' reproduktionsdiagram. Om Tugan-Baranovskij tolkade dem korrekt, då hade Marx fel, eftersom denna tolkning förnekade kapitalismens oundvikliga slut.

Diskussionen kring Marx' abstrakta reproduktionsdiagram var särskilt våldsamma i Ryssland på grund av tidigare skillnader mellan marxisterna och populisterna beträffande Rysslands framtid i skenet av sin efterblivenhet och sina speciella socioekonomiska institutioner. Medan populisterna förfäktade att det för Ryssland redan var för sent att gå in i världskonkurrensen med de etablerade kapitalistiska makterna, och att det dessutom var helt möjligt att konstruera ett socialistiskt samhälle på basis av den ännu inte upplösta kollektiva småbondeproduktionen, höll marxisterna fast vid att utvecklingen enligt västmönster var oundviklig och att denna utveckling själv skulle skapa de erforderliga marknaderna i Ryssland och i världen som helhet. Marxisterna poängterade att det är kapitalproduktionen, inte tillfredsställandet av konsumtionen, som bestämmer kapitalistisk produktion. Det finns därför ingen anledning att anta att en inskränkning i konsumtionen hämmar kapitalackumuleringen; Tvärtomot, ju mindre som konsumeras, desto snabbare växer kapitalet.

Denna ”produktion för produktionens skull” stämde inte för Rosa Luxemburg – inte för att hon var omedveten av profitmotivet i den kapitalistiska produktionen, vilken konstant strävar efter att reducera arbetarnas del av den sociala produktionen, utan för att hon inte kunde se hur det utvunna mervärdet skulle realiseras i pengaform på en marknad bestående av endast arbete och kapital, så som det framställs i reproduktionsdiagrammen. Produktionen måste gå igenom cirkulationsprocessen. Det börjar med pengar, investerade i produktionsmedel och arbetskraft, och det slutar med en större summa pengar i kapitalisternas händer, för att återinvesteras i en ny produktionscykel. Var skulle dessa tillagda pengar komma ifrån? Enligt Rosa Luxemburg kunde de omöjligt komma från kapitalisterna; för om de gjorde så skulle de inte vara mottagare av mervärde utan skulle betala av egna pengar för dess värdeekvivalent. Inte heller kan de komma från förvärvsarbetarna, vilka endast mottar värdet av sin arbetskraft, och lämnar mervärdet i sin värdeform till kapitalisterna. För att göra systemet användbart måste det finnas en ”tredje marknad”, vid sidan av utbytesrelationen mellan arbete och kapital, i vilken det producerade mervärdet skulle kunna omvandlas till ytterligare pengar.

Denna aspekt av problemet fann Rosa Luxemburg fattades i Marx. Hon ämnade fylla gapet och därmed bekräfta Marx' övertygelse om kapitalismens nödvändiga kollaps. Även om *Kapitalackumuleringen* tar itu med realisationsproblemet historiskt – den börjar med den klassiska ekonomin och slutar med Tugan-Baranovskij och hans många imitatörer – för att så visa att detta problem alltid har varit den politiska ekonomins akilleshäls, omfattar hennes egen lösning av problemet, i sin essens, inget mer än ett missuppfattande av relationen mellan pengar och kapital och i en felläsning av den marxistiska texten. Som hon presenterar problemen faller allt emellertid skenbart på sin rätta plats: kapitalexpansionsprocessens dialektiska natur, som en sammanslagning av krossandet av förkapitalistiska ekonomier; den

⁵ Ibid., sid. 578

nödvändiga utvidgningen av denna process till världen som helhet, som skapandet av en världsmarknad och stegrande imperialism i jakten på marknader för realisering av mervärdet illustrerar; den resulterande transformationen av världsekonomin till ett system som liknar Marx' slutna system i reproduktionsdiagrammen; och därmed, slutligen, med kapitalismens oundvikliga kollaps på grund av brist på möjligheter att realisera mervärdet.

Rosa Luxemburg hänfördes av logiken i sin egen konstruktion till ett läge där hon reviderade Marx mer grundläggande än revisionisterna hade gjort i sitt koncept om en teoretiskt möjlig harmonisk kapitalutveckling, vilket, för dem, vände socialismen till ett rent etiskt problem och till en social reform med politiska medel. Å andra sidan måste de marxistiska reproduktionsdiagrammen, om de lästes som en version av Sayers lag om överensstämmelsen i utbud och efterfrågan, överges. Liksom sina motståndare misslyckades Rosa Luxemburg att se att dessa diagram inte hade något samband med frågan om det kapitalistiska samhällets livsduglighet, utan endast är ett metodologiskt förutbestämt, mellanliggande steg i analysen av rörelselagarna i det kapitalistiska systemet som helhet, vilket härleder sin dynamik från produktionen av mervärde. Även om kapitalismen verkligen plågas av svårigheter i cirkulationssfären och därmed i realiseringen av mervärdet, är det inte här som Marx letade efter, eller fann, nyckeln till förståelsen av kapitalismens mottaglighet för kriser och till dess oundvikliga slut. Även i antagandet att det inte existerar något problem över huvudtaget hänseende realiseringen av mervärdet, finner kapitalismen sina objektiva gränser i *produktionen* av mervärdet.

Enligt Marx finner man kapitalismens grundläggande motsättning, ur vilken alla dess andra svårigheter uppkommer, i värde och mervärdesrelationen i kapitalproduktionen. Det är produktionen av bytesvärde i dess monetära form, härrörande ur bruksvärdet av arbetskraften, vilken jämte sin egen bytesvärdesekvivalent producerar ett mervärde till kapitalisterna. Jakten på bytesvärden övergår i kapitalackumulation, vilket manifesterar sig själv i att produktionsmedlens andel av kapitalet relativt växer snabbare än det som investeras i arbetskraft. Medan denna process expanderar det kapitalistiska systemet, genom arbetets ökande produktivitet associerat med det, tenderar den att reducera kapitalets profitkvot, som den del av kapitalet som investeras i arbetskraft – vilken är den enda källan till mervärde – minskas relativt till det totala sociala kapitalet. Denna långa och komplicerade process kan inte behandlas tillfredsställande i denna korta artikel, men måste åtminstone nämnas för att skilja Marx' ackumulationsteori från Rosa Luxemburgs. I Marx' abstrakta modell av kapitalets utveckling finns källan till de kapitalistiska kriserna, likaväl som systemets oundvikliga slut, i det tillfälliga, eller slutliga, totala sammanbrottet i ackumulationsprocessen på grund av bristen på mervärde eller profit.

För Marx angavs kapitalismens objektiva gränser av det sociala produktionsförhållandet som en värderelation, medan för Rosa Luxemburg kunde kapitalismen inte existera alls, förutom genom att dess mervärde absorberades av förkapitalistiska ekonomier. Detta medför det absurda att dessa efterblivna nationer har ett överskott i monetär form tillräckligt stort för att ackommodera mervärdet från de kapitalistiskt avancerade länderna. Men som redan nämnts var denna felaktiga uppfattning en oreflekterad konsekvens av Rosa Luxemburgs falska föreställning att hela mervärdet, öronmärkt för ackumulation, måste utbyta en ekvivalent i pengaform, för att kunna realiseras som kapital. I själva verket antar naturligtvis kapitalet pengaformen ibland och ibland som varor av alla slag – allt uttryckt i pengatermer utan att samtidigt anta pengaform. Endast en liten och minskande del av det kapitalistiska välståndet måste finnas i pengaform; den större delen, även om den uttrycks i pengatermer, kvarstår i sin varuform och som sådan låter sig utöka kapitalet i realiseringen av mervärdet.

Rosa Luxemburgs teori ansågs allmänt som ett anfall av sinnesförvirring och som en obefogad kritik av Marx. Likväl var hennes kritiker lika fjärran från Marx' position som Rosa Luxemburg själv. Den mesta kritiken anslöt sig antingen till en oslipad underkonsumtions-

teori, en teori om disproportionalitet, eller en kombination av dem. Lenin, t ex, – för att inte tala om revisionisterna – såg krisernas orsak i disproportionaliteter beroende på den kapitalistiska produktionens anarkiska karaktär, och anslöt endast till Tagan-Baranovskijs argument om arbetarnas underkonsumtion. Men i vilket fall som helst trodde han inte att kapitalismen var tvungen att kollapsa på grund av sina inneboende motsättningar. Det var först i och med det första världskriget och de uppvaknande revolutionära omvälvningarna som Rosa Luxemburgs teori fick en vidare respons i den radikala delen av den socialistiska rörelsen. Inte så mycket på grund av sin speciella analys av kapitalackumuleringen, dock, som sitt insisterande i kapitalismens objektiva gränser. Det imperialistiska kriget gav hennes teori viss giltighet och kapitalismens slut verkade faktiskt ligga för handen. Kapitalismens kollaps blev den tidens revolutionära ideologi och stödde de misslyckade försöken att vända de politiska omvälvningarna till sociala revolutioner.

Naturligtvis var Rosa Luxemburgs teori inte mindre abstrakt än Marx'. Marx' hypotes om profitkvotens fallande tendens kunde inte visa vid vilken speciell tidpunkt det inte längre var möjligt att kompensera detta fall genom ökad utsugning av det relativt minskande antalet arbetare, vilket skulle öka mängden mervärde tillräckligt för att vidmakthålla profitkvoten och försäkra vidare kapitalexpansion. Likaså kunde inte Rosa Luxemburg säga vid vilken tidpunkt fullständigandet av kapitaliseringen av världen skulle utesluta realisationen av mervärdet. Det utvändiga utökandet av kapitalet var också endast en tendens, som implicerade en progressivt mer förödande imperialistisk konkurrens efter de förtynande territorierna i vilka mervärdet kunde realiserats. Imperialismens faktum visade systemets osäkerhet, vilken skulle kunna leda till revolutionära situationer långt innan dess objektiva gränser nåddes. I praktiken förutsätter båda teorierna möjligheten av revolutionär aktion, inte på grund av det logiska resultatet av deras abstrakta utvecklingsmodeller, utan för att dessa teorier ofelbart pekade på det kapitalistiska systemets ökande svårigheter, vilka skulle kunna omvandla klasskampen vid vilken lösryckt kris som helst till en kamp för störtandet av kapitalismen.

Trots det tvivelsutan oriktiga i Rosa Luxemburgs teori behöll den en revolutionär karaktär eftersom den, liksom Marx', ledde till slutsatsen om kapitalismens historiska ohållbarhet. Trots hennes tveksamma argument återställde hon inte – gentemot revisionismen och opportunisten – Marx förlorade föresats att kapitalismen är dömd till att försvinna på grund av sina egna oöverbryggbara motsättningar och att detta slut, om än objektivt förutbestämt, kommer att genomföras av arbetarklassens revolutionära aktioner.

Störtandet av kapitalismen skulle göra alla teorier om dess utveckling överflödiga. Men så länge systemet varar kommer en teoris riktighet att avgöras av sin egna speciella historia. Där Marx' teori inte kan integreras i det borgerliga ekonomiska tänkandets kropp, trots att försök i denna riktning har gjorts, har Rosa Luxemburgs teori funnit visst erkännande i borgerlig teori, dock i en väldigt förvrängd form. Med den borgerliga ekonomins eget förkastande av föreställningen om marknaden som en jämviktsmekanism, fann Rosa Luxemburgs teori ett slags accepterande som en föregångare till den keynesianska ekonomin. Hennes arbete hade tolkats av t.ex. Michael Kalecki⁶ och Joan Robinson⁷ som en teori av ”effektiv efterfrågan”, i brist på vilken kapitalismens förmodade återkommande svårigheter förklaras. Rosa Luxemburg föreställde sig att imperialism, militarism och krigsförberedelserna skulle hjälpa realiserandet av mervärdet, via transfereringen av befolkningens köpkraft i sin helhet till staten; precis som de moderna keynesianerna söker nå full sysselsättning genom underfinansiering och valuta-manipulerande. Emellertid, då det utan tvekan är möjligt att, tillfälligt, nå full sysselsättning

⁶ Michael Kalecki, ”The Problem of Effective Demand with Tagan-Baranowsky and Rosa Luxemburg”.

⁷ Joan Robinson, ”Introduction to Rosa Luxemburg”, *The Accumulation of Capital* (1913; London: Routledge och Kegan Paul, 1951).

på detta sätt, är det inte möjligt att vidmakthålla detta lyckotillstånd, eftersom kapitalproduktionens rörelselagar kräver inte en annan distribution av mervärdet utan dess konstanta ökande. Bristen på effektiv efterfrågan är bara en annan term för bristen på ackumulation, då den för blomstrande villkor nödvändiga efterfrågan frambringas av inget annat än kapital-expansionen. Keynesianismens faktiska bankrutt gör det i alla fall onödigt att döda denna teori teoretiskt. Det räcker att nämna att dess absurditet visar sig i dagens ounderskötta ökning av både arbetslöshet och inflation.

Där Rosa Luxemburg inte lyckades väl med sin ackumulationsteori, var hon mer lyckosam i sin konsekventa internationalism, vilken naturligtvis var sammanlänkad hennes föreställning om ackumulationen som det kapitalistiska produktionssättets globala utbredning. Enligt henne omvandlas världen snabbt till en kapitalistisk värld genom den imperialistiska konkurrensen och utvecklar därmed den ohejdade konfrontationen mellan arbete och kapital. Där bourgeoisins tillväxt sammanföll med formationen av den moderna nationalstaten och skapade en nationalistisk ideologi, medförde kapitalismens mognad och nedgång den imperialistiska bourgeoisins ”internationalism” och därmed även arbetarklassens internationalism, om de ämnade göra sin klasskamp effektiv. Den reformistiska integrationen av de proletära strävanden till det kapitalistiska systemet ledde till socialimperialism, som den andra sidan av det nationalistiska myntet. Objektivt låg inget annat bakom den rasande växande nationalismen än det imperialistiska imperativet. För att motarbeta imperialismen krävdes det, förutom ett totalt förkastande av alla former av nationalism, även nationalismen hos offren för den imperialistiska aggressionen. Nationalism och imperialism var odelbara och måste bekämpas med samma glöd.

I betraktande av den offentliga arbetarrörelsens till en början förtäckta men snart öppna socialpatriotism representerar Rosa Luxemburgs internationalism denna rörels vänsterfalang – men inte helt och hållet. På ett sätt var den en generalisering av hennes specifika erfarenheter i den polska socialiströrelsen, vilken hade splittrats i frågan om nationellt självbestämmande. Som vi redan känner till från hennes arbete om den industriella utvecklingen i Polen, förväntade sig Rosa Luxemburg en total integrering mellan den ryska och polska kapitalismen och en följdlig förening av deras respektive socialistorganisationer, både i praktisk och i principiell bemärkelse. Hon kunde inte föreställa sig en nationalistiskt orienterad socialistisk rörelse och än mindre en nationellt begränsad socialism. Vad som var sant när det gällde Ryssland och Polen gällde också för världen som helhet; nationell klyvning måste stoppas i den internationella socialismens förening.

Bolsjeviksektionen inom det ryska socialdemokratiska partiet delade inte Rosa Luxemburgs strikta internationalism. För Lenin ledde nationaliteternas underordning under de starkare kapitalistiska länderna till ytterligare klyvningar med grundläggande sociala motsättningar, vilka eventuellt kunde vändas mot de dominerande makterna. Det har inte alls med saken att göra att fundera över om huruvida Lenins försvar av nationernas självbestämmande reflekterade en subjektiv övertygelse, eller demokratisk attityd om de speciella nationella behoven och kulturella egenheterna, eller om det helt enkelt var en motvilja mot alla former av förtryck. Lenin var först och främst en praktisk politiker, även om han endast kunde uppfylla sin roll när klockan slagit sent. Som praktisk politiker insåg han att olika nationaliteter inom det ryska imperiet utgjorde ett tydligt hot mot tsarregimen.

Helt säkert var även Lenin internationalist och såg den socialistiska revolutionen i termer av en världsrevolution. Men denna revolution måste bryta ut någonstans och han antog att den först skulle bryta den svagaste länken i kedjan av de konkurrerande imperialistiska makterna. I det ryska sammanhanget förmodades vinnandet av allierade söka störta tsarismen, genom att stödja nationernas självbestämmande till ett läge av utträddande. Denna strategi stöddes av hoppet att de olika nationaliteterna, när de en gång blivit fria, skulle välja att bli kvar inom det

nya ryska sammanväldet, antingen av egenintresse eller från kravet från deras egna socialistorganisationer.

Fram till den ryska revolutionen förblev emellertid hela diskussionen om den nationella frågan rent akademisk. Till och med efter revolutionen var inte tillerkännandet av nationellt självbestämmande för de olika nationaliteterna inom Ryssland speciellt verkningsfullt, då de flesta av de inblandade territorierna var ockuperade av främmande makter. Ändå fortsatte bolsjevikregimen att trycka på självbestämmandet för att försvaga de andra imperialistiska nationerna, speciellt England, i syfte att utveckla koloniala revolutioner mot västkapitalismen, vilken hotade krossa bolsjevikstaten.

Den ryska revolutionen fann Rosa Luxemburg i ett tyskt fängelse, där hon satt fram till störtandet av den tyska monarkin. Men hon hade möjlighet till att följa den ryska revolutionens förlopp. Trots att hon gladdes över bolsjevikernas maktövertagande, kunde hon inte acceptera Lenins politik gentemot småbönderna och de nationella minoriteterna. I båda fallen oroades hon i onödan. Även om hennes förutsägande att tillförsäkrandet av självbestämmande för de olika nationaliteterna i Ryssland enbart skulle spärra av den nya staten med reaktionära kontrarevolutionära länder visade sig vara korrekt, gällde detta endast på kort sikt. Rosa Luxemburg misslyckades att se att principen om självbestämmande, som dikterade bolsjevikernas policy visavi de ryska nationaliteterna, inget annat var än omständigheternas kraft över vilken bolsjevikerna inte hade någon kontroll. Vid bästa tillfälle började de inskränka nationernas självbestämmande och det slutade med att de oberoende nationerna inkorporerades i det restaurerade ryska imperiet, och dessutom genom att framkämpa egna intressesfärer i de ex-ryska territorierna.

På hennes egen nationalism- och imperialismteoris grund borde Rosa Luxemburg ha insett att Lenins teori inte skulle kunna aktualiseras i en värld av konkurrerande imperialistiska makter, och helt säkert utan att den omvandlades i praktik skulle kapitalismen störtas av en internationell revolution. Det ryska imperiets upplösning berodde inte på och underlättades inte av principen om självbestämmande, utan effektiviserades av krigsförlusten; då det var en seger i ett annat krig, vilket ledde till återvinnandet av tidigare förlorade territorier och till ett återupplivande av rysk imperialism. Kapitalismen är ett expanderande system och därmed nödvändigtvis ett imperialistiskt. Detta är kapitalismens möjlighet till att övervinna nationella begränsningar för kapitalproduktion och dess centralisering – att skaffa sig, eller säkra, en privilegierad eller dominerande ställning inom den kapitalistiska ekonomin. Det är därmed också ett skydd mot denna generella trend; och i alla lägen är detta det oundvikliga resultatet av kapitalackumuleringen.

Som Rosa Luxemburg visade kan inte den motstridiga kapitalistiska ”integreringen” av världsekonomin ändra de starkare nationernas dominans över de svagare genom de förras kontroll över världsmarknaden. Denna situation gör verklig nationellt oberoende till en illusion. Vad politiskt oberoende kan åstadkomma, i bästa fall, är inget mer än arbetarnas underkuvande under inhemsk istället för internationell kontroll. Naturligtvis kan inte den proletära internationalismen hindra, och har inte heller någon anledning att hindra, nationella självständighetsrörelser i det koloniala och imperialistiska sammanhanget. Dessa rörelser är en del av det kapitalistiska samhället precis som imperialismen. Men att ”dra nytta av” dessa rörelser för socialismen kan bara betyda att försöka beröva dem deras nationalistiska karaktär genom en konsekvent internationalism från den socialistiska rörelsens sida. Även om förtryckta folk har socialisternas sympatier relaterar det inte till deras framträdande nationalism utan deras situation som dubbelförtryckta människor, som lider av både inhemsk och utländsk utsugning. Socialisters uppgift är att göra slut på kapitalismen, vilket inbegriper ett stöd från de anti-imperialistiska krafterna; däremot inte att skapa nya kapitalistiska nationalstater, utan

att göra deras uppkommande svårare, eller omöjligt, genom proletära revolutioner i de avancerade kapitalistiska länderna.

Bolsjevikregimen förklarade sig själv socialistisk och med det avslutades all diskriminering av nationella minoriteter. Under sådana villkor var nationellt självbestämmande enligt Rosa Luxemburg inte bara vansinnigt utan en inbjudan, via nationalismens ideologi, till en återuppståndelse av villkoren för en kapitalistisk återupprättelse. Enligt henne offrade Lenin och Trotskij principen om internationalism av misstag för en tillfällig taktisk fördel. Då det annars kanske oundvikligen inte skulle upphöjas till en socialistisk dygd. Rosa Luxemburg hade förstås rätt i att inte ifrågasätta bolsjevismens subjektiva uppriktighet av hänsyn till socialismens etablerande i Ryssland och världsrevolutionens befrämjande. Hon själv höll det för troligt att kunna trotsa Rysslands objektiva omogenhet för en socialistisk omvandling genom en västlig expansion av revolutionen. Hon anklagade de västeuropeiska socialisterna, speciellt de tyska, för svårigheterna som bolsjevikerna råkade på, vilka tvingade dem till eftergifter, kompromisser och opportunistiska aktioner. Och hon tog för givet att revolutionens internationalisering skulle avliva Lenins nationalistiska krav och återuppväcka internationalismens princip i den revolutionära rörelsen.

Då världsrevolutionen inte förverkligades förblev nationalstaten ett operationsfält för ekonomisk utveckling likaväl som för klasskamp. Tredje Internationalens ”internationalism”, under Rysk dominans, gynnade strängt taget bara ryska statsintressen, dolt av idén att försvaret av den första socialistiska staten var en nödvändighet för den internationella socialismen. Precis som nationellt självbestämmande var denna typ av ”internationalism” utformad för att försvaga den nya ryska statens motståndare. Efter 1920 förväntade bolsjevikerna emellertid inte något återupptagande av världsrevolutionsprocessen, och slog sig till ro med sin egen regims konsolidering. Deras ”internationalism” uttryckte nu deras egen nationalism, precis som den borgerliga ekonomins internationalism inte tjänar något annat än berikandet av de nationellt organiserade kapitalenheterna.

Resultatet av det andra världskriget och dess efterverkningar var att de europeiska makternas kolonialism slutade och ledde till formerande av åtskilliga ”självständiga” nationer; medan två stora maktblock uppstod samtidigt, och som dominerades av de segrande nationerna Ryssland och USA. Inom varje block rådde ingen verklig nationell självständighet utan snarare en underordning av de till namnet självstyrande länderna under de ledande ländernas imperialistiska anspråk. Underordningen framtvängades både med ekonomiska och politiska medel och av den allmänna nödvändigheten att anpassa ekonomierna, och därmed satellitstaternas politiska liv till den kapitalistiska världsekonomins verklighet.

För de tidigare kolonierna innebar detta en ny form av underordning och beroende, vilket uttrycktes i termen neokolonialism; för de nyfödda, kapitalistiskt mer avancerade länderna innebar det en direkt kontroll av deras politiska struktur genom de beprövade metoderna med militära ockupationer och marionettregeringar. Denna situation ledde naturligtvis till nya ”frihetsrörelser” inte bara i det kapitalistiska lägret utan även i det så kallade socialistiska, vilket bevisar att det inte finns något sådant som nationellt självstyre, varken i de marknads-kontrollerade eller de statskontrollerade ekonomierna.

Att nationalismen verkligen är ett verktyg för att hålla upp den härskande klassen bevisades snart i alla befriade nationer, då det ombesörjde ett instrument för de politiska uppkomlingarnas uppträdande som nya härskande klasser, i samarbete med de dominerande ländernas härskande klasser. Oavsett om dessa nya härskande klasser var anslutna till ”den fria världen” eller till den auktoritära delen av världen, utesluter i båda fallen den nationella formen, på vilken deras makt baseras, varje steg mot ett socialistiskt samhälle. Vid alla möjliga tillfällen medförde deras nationalism en glödande imperialism, om än i miniatyr, vilken ställer

”socialistiska länder” mot andra länder, inklusive andra ”socialistiska länder”. Sålunda ser vi det tragiska spektaklet av ett hotande krig mellan de stora ”socialistiska länderna” Ryssland och Kina, och, i mindre skala, det öppna kriget mellan det ”marxistiska” Etiopien och det ”marxistiska” Somalia om kontrollen över Ogaden.

Med en del skillnader kan denna historia förlängas nästintill evigt, och den karaktäriserar det nuvarande tillståndet i världspolitiken, i vilken små nationer agerar ställföreträdande för de stora imperialistiska makterna, eller slåss för egen räkning, endast för att bli offer antingen det ena eller det andra maktblocket. Allt detta bekräftar Rosa Luxemburgs påstående att alla former av nationalism är skadliga för socialismen och att endast en konsekvent internationalism kan hjälpa arbetarklassens befrielse. Denna orubbliga internationalism är en av hennes viktigaste bidrag till den revolutionära teorin och praktiken och ställer henne långt ifrån både socialdemokratins socialimperialism och bolsjevikernas opportunistiska världsrevolutionsbegrepp som det förespråkas av dess stora ”statsman” Lenin.

Precis som Lenin såg Rosa Luxemburg på oktoberrevolutionen som en proletär revolution, vilken emellertid var helt beroende av internationella händelser. Vid denna tidpunkt delades denna uppfattning av alla revolutionärer oavsett om de var marxistiska eller inte. När allt kommer omkring hade bolsjevikerna, som hon sa, ”för första gången proklamerat socialismens slutmål som omedelbart program för den praktiska politiken”.⁸ De hade löst ”det berömda problemet med att vinna en majoritet av folket, genom en revolutionär taktik som ledde till en majoritet, istället för att vänta på de senare att utveckla en revolutionär taktik”.⁹ Enligt henne hade Lenin begripit de urbana massornas sanna intressen genom att kräva all makt åt sovjeterna för att säkra revolutionen. Ändå var den agrara frågan revolutionens axel och här visade sig bolsjevikerna vara opportunistiska i sin politik hänseende de nationella minoriteterna.

I det förrevolutionära Ryssland hade bolsjevikerna delat den marxistiska synen att jorden måste nationaliseras som förutsättning för organiserandet av en storskalig jordbruksproduktion som överensstämde med socialiseringen av industrin med Rosa Luxemburg. För att vinna stöd från småbönderna övergav Lenin det marxistiska jordbruksprogrammet till förmån för socialrevolutionärernas – den gamla populistiska rörelsens lärjungar. Trots att Rosa Luxemburg erkände helomvändningen som en ”utmärkt taktik”, hade det för henne inget att göra med den socialistiska frågan. Egendomsrätten måste vändas till nationen, eller till staten, för endast då är det möjligt att organisera jordbruksproduktionen på socialistisk basis. Bolsjevikernas slagord om ”omedelbart övertagande och distribuerande av jorden av småbönderna” var ingen socialistiskt åtgärd, utan en som genom att skapa en ny privategendom skar av vägen mot sådana åtgärder. ”Leninisternas jordreform”, skrev hon, ”har på landsbygden skapat ett nytt och mäktigt folklager av fiender till socialismen, fiender vilkas motstånd kommer att bli farligare och mer hårdnackat än de stora adliga landägarnas.”¹⁰

Detta visade sig vara ett faktum då det hämmade både restaurerandet av den ryska ekonomin och socialiseringen av industrin. Men, precis som när det gäller frågan om nationellt självbestämmande bestäms även här situationen inte av bolsjevikernas politik utan av omständigheter utom deras kontroll. Bolsjevikerna var småbonderörelsens fångar; de kunde inte behålla makten utan dess passiva stöd, och de kunde inte fortsätta mot socialismen på grund av småbönderna. Vidare initierade deras listiga opportunistiska politik småböndernas övertagande av jorden utan stadfäste enbart ett komplicerat faktum, oberoende deras egen inställning. Medan andra partier tvekade att legalisera exproprieringen av marken förordade bolsjevikerna

⁸ Luxemburg, [Den ryska revolutionen](#) (1922).

⁹ *Ibid.*

¹⁰ *Ibid.*

det, för att vinna småböndernas stöd och sålunda konsolidera makten de vunnit genom en coup d'etat i de urbana centren. De hoppades kunna vidmakthålla detta stöd genom en politik med låg beskattning, medan småbönderna i sin tur behövde en regering som kunde förebygga att landägarna genom en kontrarevolution kom tillbaka.

Vad det gällde småbönderna innebar revolutionen utökandet av egendomsrätten och var, i den meningen, en borgerlig revolution. Den kunde bara leda till en marknadsekonomi och ökandet av Rysslands kapitalisering. För industriarbetarna, liksom för Lenin och Rosa Luxemburg, var det en proletär revolution även vid detta tidiga steg i den kapitalistiska utvecklingen. Men eftersom industriarbetarklassen utgjorde endast en obetydlig del av befolkningen, stod det klart att förr eller senare skulle de borgerliga elementen i revolutionen få överhanden. Bolsjevikernas statsmakt kunde endast hållas genom att medla mellan dessa motsatta intressen, men att lyckas med detta försök skulle förneka både de socialistiska och de borgerliga anspråken i revolutionen.

Detta var en situation som inte förutsetts av den marxistiska rörelsen och som inte förutsågs i den marxistiska teorins termer, vilka framhöll att den proletära revolutionen förutsätter en hög kapitalistisk utveckling i vilken arbetarklassen är i majoritet och därmed har möjligheten att avgöra händelseförloppet. Medan Lenin inte var intresserad av en borgerlig revolution, utom som förberedande inför en socialistisk revolution, var han borgerlig i det att han var övertygad att det var möjligt att förändra samhället enbart med politiska medel, vilket betyder genom ett politiskt partis vilja. Denna idealistiska omkastning av marxismen, där medvetandet avgör den materiella utvecklingen i stället för att produceras av den, innebar i praktiken inget mer än ett kopierande av tsarregimen själv, i vilken despotin hade härskat över hela samhället. Faktum är att Lenin hävdade att om tsaren kunde styra Ryssland med hjälp av en byråkrati på några få hundratusen man, skulle bolsjevikerna kunna göra detsamma och bättre med ett parti som översteg detta antal. I vilket fall, väl vid makten hade bolsjevikerna inget annat val än försöka vidmakthålla den för att kunna försvara sin blotta existens. Under tidens gång växte en statsapparat fram vilken påtog sig själv den auktoritära kontrollen inte bara över befolkningen utan även över den ekonomiska utvecklingen, genom att göra privat egendom till statsegendom utan att ändra de sociala produktionsförhållandena – vilket betyder att hålla kvar arbetekapital relationen vilken tillåter utsugning av arbetarklassen. Denna nya typ av kapitalism – lämpligen kallad statskapitalism – består än idag i ideologisk beklädning som ”socialism”.

Rosa Luxemburg kunde inte se denna utveckling 1918, då den låg utanför alla marxistiska antaganden. Enligt henne gjorde bolsjevikerna olika misstag, vilka kunde äventyra deras socialistiska mål. Och om dessa misstag var oundvikliga i den ryska revolutionens isolerade sammanhang, kunde de generaliseras till en revolutionär taktik att följa för kommande tider eller för alla nationer. Hjälplöst motsatte hon sig emellertid den ryska verkligheten med marxistiska principer, för att åtminstone rädda den marxistiska teorin. Men det var förgäves, för det visade sig att privat kapitalism inte nödvändigtvis följs av en socialistisk regim, utan kunde omvandlas till en statskontrollerad kapitalism, där den gamla bourgeoisin ersattes av en ny härskande klass, vars makt baseras på dess kollektiva kontroll över staten och produktionsmedlen. Hon visste lika lite som Lenin hur man går till väga att bygga ett socialistiskt samhälle, men där den senare handlade pragmatiskt från erfarenheterna från krigets statskontroll i de kapitalistiska länderna och såg på socialismen som statsmonopol över all ekonomisk aktivitet, höll Rosa Luxemburg fast vid att hävda att sådana sakernas tillstånd inte skulle befria arbetarklassen. Hon kunde inte föreställa sig att det framträdande bolsjevikiska samhället representerade en historiskt ny social formation, utan såg i det inget annat än en felaktig tillämpning av de socialistiska principerna. Och därigenom var hon rädd för en möjlig restaurering av kapitalismen genom bolsjevikernas jordreformer.

Det visade sig att den agrara frågan oroade bolsjevikstaten oupphörligen, och den ledde slutligen till tvångskollektiviseringen av småbönderna som en mellantingslösning mellan privategendomsförhållanden över jorden och jordbrukets nationaliserande. Detta var inget verkligt förkastande av Lenins småbondepolitik, vilken hade baserats på nödvändigheten, och inte på övertygelse. Förutom på pappret vågade Lenin inte nationalisera jorden, och Stalin vågade inte mer än den påtvingade kollektiviseringen av småbönderna, i syfte att öka deras produktion och utsugning, utan att beröva dem allt privat initiativ. Likväl var det ett skrämmande åtagande vilket nästan krossade bolsjevikregimen. Om Rosa Luxemburg hade rätt gentemot Lenin vad det gäller småbondefrågan, hade hennes argument ingalunda med saken att göra, för det var bara en fråga om tid, och om statsapparatusens styrka, innan småbönderna skulle förlora sitt nyvunna relativa oberoende och än en gång hamna under en auktoritär regims kontroll.

Det borde varit uppenbart i Lenins partikoncept och dess roll i den revolutionära processen att detta parti väl vid makten endast kunde fungera på ett diktatoriskt sätt. Helt oavsett de ryska förhållandena överlämnar idén om partiet som den socialistiska revolutionens medvetande tydligt all beslutsfattande makt i händerna på den bolsjevikiska statsapparaten. Detta generella antagande betonades ännu skarpare av den ryska revolutionen, delad som den var i dess borgerliga och proletära strävanden. Om proletariatet inte, enligt Lenin, var förmöget att utveckla mer än ett trade-unionistiskt medvetande (vilket betyder att kämpa för sina intressen inom det kapitalistiska systemet) vore det än mer oförmögna att realisera socialismen, vilket förutsätter ett ideologiskt brott med alla sina tidigare erfarenheter. Ekande av Karl Kautsky var Lenin övertygad att det socialistiska medvetandet måste tillföras proletariatet utifrån, genom den utbildade medelklassens kunskaper. Partiet var den socialistiska intelligentsians organisation, som representerade det revolutionära medvetandet *för* proletariatet, även om det kunde inkludera några intelligenta arbetare i leden. Det var nödvändigt att dessa experter på revolutionär politik blev den socialistiska statens härskare, om så bara för att förhindra att arbetarklassen skulle besegras på grund av sin egen okunnighet. Och liksom partiet skulle leda proletariatet, måste partiets ledare styra sina medlemmar genom semimilitaristisk centralisering.

Det var denna arroganta attityd hos Lenin, som pålades *HANS* parti, som gjorde Rosa Luxemburg vaksam om den möjliga utgången av bolsjevikernas maktövertagande. Redan 1904 hade hon attackerat bolsjevikernas partikoncept både för dess artificiella separering av det revolutionära avantgardet från arbetarmassorna och för dess ultracentralisering i allmänhet, och för partiangelägenheterna i synnerhet. ”Inget kommer mer säkert att underkuva en ung arbetarrörelse under en makthungrig intellektuell elit”, skrev hon, ”än denna byråkratiska tvångströja, vilken kommer att göra rörelsen orörlig och göra den till en automatiskt manipulerad centralkommitté.”¹¹ Genom att förneka den revolutionära karaktären i Lenins partikoncept förutsåg Rosa Luxemburg bolsjevikstyrets verkliga väg fram till idag. Hennes anklagande mot Lenins organisationsidéer grundades på deras konfrontation med Socialdemokratins organisationsstruktur, vilken, om än starkt centraliserat, strävade efter en bred massa för sitt evolutionära arbete. Detta parti tänkte inte i termer om maktövertagande, utan nöjde sig med sina framgångar i valen och med spridandet av den socialistiska ideologin som grund för sitt växande. I vilket fall trodde inte Rosa Luxemburg att någon form av parti kunde frambringa en socialistisk revolution. Partiet kunde endast vara ett hjälpmedel i revolutionen, vilken förblir arbetarklassens privilegium och kräver hela arbetarklassens aktivitet. Hon såg inte det socialistiska partiet som en oberoende organisatör för proletariatet, utan som en del av det, utan några funktioner eller intressen skilda från arbetarklassens.

¹¹ Luxemburg, [Den ryska socialdemokratins organisationsfrågor](#) (1904).

Med denna övertygelse var Rosa Luxemburg bara ärlig mot sig själv och marxismen, då hon höjde rösten mot bolsjevikpartiets diktatoriska politik. Trots att detta parti hade vunnit sin dominerande ställning med det demagogiska kravet för all makt åt sovjeterna, ämnade det inte att delegera någon makt till sovjeterna, utom, möjligtvis, där de utgjordes av bolsjeviker. Det är sant att bolsjevikerna i Petrograd och i några få andra städer var i majoritet i sovjeterna, men denna situation kunde återigen ändras och föra tillbaka partiet till den minoritetsställning det hade varit i under februarirevolutionens första månader. Bolsjevikerna såg inte sovjeterna som organ för en framväxande socialism, utan såg på dem som inget annat än ett redskap för formerandet av en bolsjevikregering. Redan 1905, då man såg den första uppkomsten av sovjeter, erkände Lenin deras revolutionära potential, vilket emellertid gav honom ännu en anledning att stärka sitt eget parti och förbereda det för att hålla i regeringstyglarna. För Lenin ändrade inte den latent revolutionära kraften i sovjetsorganisationen dess *spontanistiska* natur, vilken innebar en fara för ett förlösande av dess krafter genom fruktlösa aktiviteter. Trots att de var en del av en social verklighet kunde de spontana rörelserna i bästa fall stödja men aldrig ersätta ett målinriktat parti. I oktober 1917 var inte frågan för bolsjevikerna att välja mellan sovjet- eller partistyre, utan mellan det senare och den konstituerande församlingen. Då det inte fanns någon möjlighet att vinna majoritet i församlingen och därmed vinna den var det nödvändigt att tilldela proletariatet insikten om partidiktaturen.

Även om Rosa Luxemburg framhöll att hela folkmassan på ett eller annat sätt måste delta i byggandet av socialismen erkände hon inte sovjeterna som typformen för organisering som skulle göra detta möjligt. Imponerad som hon var 1905 av de stora masstrejkerna som inträffade i Ryssland, ägnade hon lite uppmärksamhet till deras sovjet-organisationsform. I hennes ögon var inte sovjeterna mer än strejkkommittéer i frånvaron av andra mer permanenta arbetarorganisationer. Även efter 1917 års revolution kände hon att ”det praktiska förverkligandet av socialismen och ett ekonomiskt, socialt och juridiskt system är en sak som ligger helt dolt i framtidens dimma”.¹² Endast den generella riktningen i vilken man måste röra sig var känd, inte de detaljerade konkreta stegen som måste tas för att konsolidera och utveckla ett nytt samhälle. Socialismen kunde inte härstamma från färdiga planer och realiseras genom regeringsdekret. Det måste finnas det bredaste deltagande av arbetarna, vilket innebär en verklig demokrati, och det var just denna demokrati som ensam kunde benämnas proletariats diktatur. En partidiktatur var för henne inget mer än en ”diktatur i borgerlig mening, i betydelsen jakobinstyre”.¹³

Allt detta är utan tvekan sant, generellt sett, men bolsjevikmaktens borgerliga karaktär reflekterade – både ideologiskt och praktiskt – just denna revolutions objektivt icke-socialistiska natur, vilken helt enkelt inte kunde framväxa ur tsarismens kvasifeodala förhållanden till ett socialistiskt samhälle. Den var liksom en ”borgerlig revolution” utan någon bourgeoisie, liksom den var en proletär revolution utan ett tillräckligt stort proletariat: en revolution i vilken bourgeoisins historiska roll upptogs av ett till synes antiborgerligt parti genom dess intagande av den politiska makten. Under dessa förhållanden gick det inte att applicera västmarxismens revolutionära innehåll, inte ens i en modifierad form. Detta förklarar det innehållslösa i Rosa Luxemburgs argument mot bolsjevikerna, hennes klagande om deras respektlöshet gentemot den konstituerande församlingen och deras terroristiska agerande mot all opposition oavsett om den var vänster eller höger. Hennes egna förslag på hur man går tillväga i byggandet av socialismen, aldrig så korrekt eller berömvärd, skulle inte passa med en konstituerande församling, vilken i sig själv är en borgerlig institution. Hennes tolerans gentemot alla åsikter och deras önskan att uttrycka sig för att influera händelseförloppet, kan inte realiseras under inbördeskrigsförhållanden. Byggandet av socialismen kan

¹² Luxemburg, [Den ryska revolutionen](#)

¹³ *Ibid.*

inte överlämnas åt en loj metod att pröva sig fram, varur framtiden kan skönjas genom nuets ”dimmor”, utan dikteras av rådande nödvändigheter som kräver definitiva aktioner.

Rosa Luxemburgs brist på realism vad det gäller bolsjevismen och den ryska revolutionen kan spåras till tvetydigheter hos henne själv. Å ena sidan var hon en socialdemokrat och å andra revolutionär, vid en tid när de båda delarna hade glidit isär. Hon såg på Ryssland med socialdemokratiska ögon och på socialdemokratin med revolutionära; vad hon önskade var en *revolutionär socialdemokrati*. Redan i sin berömda debatt med Eduard Bernstein¹⁴ vägrade hon att välja mellan reform eller revolution utan försökte kombinera båda två på ett dialektiskt sätt i en och samma politik. Enligt henne var det möjligt att utkämpa klasskampen både genom parlamentet och på gatorna, inte bara genom partiet och fackföreningarna utan med de oorganiserade också. Det legala fotfästet inom den borgerliga demokratin skulle säkras av massornas direkta aktioner i deras vardagliga lönekamp. Det var emellertid massornas aktioner som var viktigast, då de ökade massornas medvetenhet om sin klasstillning och därmed deras revolutionära medvetande. Arbetarnas direkta kamp mot kapitalisterna var den verkliga ”socialistiska skolan”. I spridandet av masstrejkerna, i vilka arbetarna agerade som *klass*, såg hon de nödvändiga förhandsvillkoren för den kommande revolutionen, vilken skulle störta bourgeoisin och installera en regering stödd och kontrollerad av det mogna klassmedvetna proletariatet.¹⁵

Fram till första världskrigets utbrott hade Rosa Luxemburg inte förstått socialdemokratins verkliga natur. Det fanns en höger, en mitten och en vänster, och Liebknecht och Luxemburg representerade den senare. Det fanns en ideologisk kamp mellan dessa tendenser, som tolererades av partibyråkratin då den förblev rent ideologisk. Partiets praktik var reformistisk och opportunistisk, och opåverkad av vänsterretoriken om inte indirekt hjälpt av den. Men där fanns illusionen om att partiet kunde förändras och återställas till sin ursprungliga revolutionära karaktär. Förslagen att splittra partiet avvisades av Rosa Luxemburg, som var rädd att förlora kontakten med den stora massan av socialistiska arbetare. Hennes tillit till dessa arbetare påverkades inte av hennes brist på tillit till deras ledare. Följaktligen blev hon mer än förvånad att den social-chauvinism som visades 1914 förenade ledarna och leddes mot partivänstern. Trots det var hon inte beredd att lämna partiet förrän splittringen 1917 i frågan om krigsmålen, vilket ledde till bildandet av Tysklands oavhängiga socialdemokratiska parti (USPD), i vilket Spartakistgruppen, sammansatt av cirkeln av människor runt Liebknecht, Luxemburg, Mehring och Jogiches, bildade en liten fraktion. Så här långt ägnade sig fraktionen åt självständiga aktiviteter, som propaganda mot kriget och klassarbetspolitiken hos det gamla partiet. Först mot slutet av 1918 insåg Rosa Luxemburg behovet av ett nytt revolutionärt parti och en ny international.

Den tyska revolutionen 1918 var inte någon produkt av någon vänsterorganisation, även om medlemmar av alla organisationerna spelade olika roller i den. Det var ett strikt politiskt uppror för att avsluta kriget och för att störta monarkin som hölls för ansvariga för det. Den uppstod som en konsekvens av det tyska militära nederlaget och motsattes inte allvarligt av bourgeoisin eller militären, då den lät dem lägga skulden på den socialistiska rörelsen. Denna revolution förde socialdemokratin till regeringsställning, där den fortsatte att alliera sig med militären, för att krossa varje försök att vända den politiska revolutionen till en social. Ännu utan traditioner och under den reformistiska ideologin stödde majoriteten av de spontant framvuxna arbetar- och sodatråden den socialdemokratiska regeringen och deklarerade villighet att abdikera till förmån för nationalförsamlingen inom den borgerliga demokratis ramar. Denna revolution, har det passande sagts, ”var en socialdemokratisk revolution,

¹⁴ Luxemburg, [Sociala reformer eller revolution?](#).

¹⁵ Luxemburg, [Masstrejk, parti och fackföreningar](#).

krossad av de socialdemokratiska ledarna: en process som knappast finner sin motsvarighet i världshistorien".¹⁶ Där fanns även en revolutionär minoritet som givetvis förespråkade och kämpade för bildandet av ett system av arbetarråd som permanenta institutioner; men dessa underkuvades snart systematiskt av de militära styrkorna som uppställdes mot dem. För att organisera denna revolutionära minoritet för ihållande aktioner omvandlade sig Spartakistgruppen i samarbete med andra revolutionära grupper till Tyska kommunistpartiet. Dess program skrevs av Rosa Luxemburg.

Redan vid dess grundande kongress stod det klart att det nya partiet hade interna splittringar. Ännu så sent kunde Rosa Luxemburg inte bryta totalt med de socialdemokratiska traditionerna. Även om hon uttryckte att tiden för ett miniprogram utan socialism hade passerat, höll hon fast vid det dubbla perspektivets politik, att alltså visa att osäkerheten i en tidig proletär revolution kräver ett beaktande av en politik definierad inom de givna sociala institutionerna och organisationerna. I praktiken innebar det deltagande i generalförsamlingen och i fackföreningarna. Emellertid röstade en majoritet av kongressen till antiparlamentarismens fördel och för en kamp mot fackföreningarna. Om än motvilligt så böjde sig Rosa Luxemburg för detta beslut och skrev och agerade i dess anda. Då hon mördades två veckor senare är det omöjligt att säga huruvida hon skulle ha behållit sin inställning eller inte. I vilket fall splittrade hennes lärjungar det nya partiet, uppmuntrade av Lenin via hans emissarie Radek, och slog ihop sin parlamentariska sektion med en del av de Oavhängiga socialisterna för att bilda ett "sant bolsjevikiskt parti"; Denna gång dock som en massorganisation i den socialdemokratiska betydelsen för att konkurrera med det gamla socialdemokratiska partiet om arbetarnas lojalitet, för att kunna smida ett instrument för försvarandet av det bolsjevikiska Ryssland.

Men allt detta är historia. De misslyckade revolutionerna i Västeuropa och den statskapitalistiska utvecklingen i Ryssland överlevde kapitalismens politiska kris som följde på det första världskriget. Dess ekonomiska svårigheter skulle inte komma att betvingas, utan ledde till en ny världsomfattande kris och det andra världskriget. Eftersom de härskande klasserna – gamla som nya – mindes de revolutionära efterverkningarna vid början av första världskriget bekämpade de i förväg varje möjlig återkomst med militär ockupation som direkt medel. Den enorma kapitalförstörelsen och den vidare centraliseringen på grund av kriget, liksom stegrandet av arbetets produktivitet möjliggjorde ett stort uppsving av kapitalproduktionen efter det andra världskriget. Detta förde med sig en total tillbakagång av de revolutionära strävandena, bortsett de av strikt nationalistisk och statskapitalistisk karaktär.

Denna effekt stärktes av utvecklingen av "blandekonomin", nationellt så väl som internationellt, där myndigheterna påverkade de ekonomiska aktiviteterna. Liksom allt gammalt blev marxismen en akademisk disciplin – en indikation om dess nedgång som en teori för social förändring. Socialdemokratin slutade se sig som en arbetarklass organisation, utan snarare som ett folkets parti, redo att uppfylla regeringsfunktionen för det kapitalistiska samhället. Kommunistorganisationerna övertog den klassiska socialdemokratiska rollen – och även dess villighet att bilda, eller delta i, regeringar som höll upp det kapitalistiska systemet. Arbetarrörelsen – uppdelad i bolsjevism och socialdemokrati, vilket hade varit Rosa Luxemburgs bekymmer – upphörde att existera.

Likväl förblir kapitalismen mottaglig för kriser och sammanbrott. I betraktande av dagens förstörelsemetoder kan den krossa sig själv genom ännu en storbrand. Men den kan också besegras genom att klasskampen leder till sin socialistiska omvandling. Alternativet formulerat av Rosa Luxemburg – socialism eller barbari – behåller sin giltighet. Arbetarrörelsens rådande tillstånd, vilket utesluter all revolutionär böjelse, gör det klart att en

¹⁶ Sebastian Haffner, "Failure of a Revolution" (NY: Library Press, 1972), sid. 12.

socialistisk framtid beror mer på spontana aktioner från arbetarklassen som helhet än på ideologiskt föregripande om en sådan framtid, vilket kunde finna sitt uttryck i de nyligen framvuxna revolutionära organisationerna. I denna situation finns inte mycket att lära av föregående erfarenheter, utom den negativa läxan att varken socialdemokratin eller bolsjevismen hade något att göra med en *proletär* revolutions problem. Genom att bemöta båda, dock inkonsekvent, öppnade Rosa Luxemburg en annan väg mot den socialistiska revolutionen. Trots en del felaktiga idéer vad det gäller teorin och några illusioner om den socialistiska praktiken lämnar hennes revolutionära impulser efter sig de grundläggande elementen som krävs för en socialistisk revolution: en orubblig internationalism och principen om arbetarklassens självbestämmande inom sina organisationer och i samhället. Genom att ta seriöst på principen om att proletariatets befrielse måste vara dess eget verk, överbryggade hon det revolutionära förflutna med den revolutionära framtiden. Hennes idéer förblir därför lika levande som revolutionens idé själv, medan alla hennes motståndare i den gamla arbetarrörelsen har blivit en väsentlig del av det förfallande kapitalistiska samhället.

Översättning: Per Henriksson.